

УДК 005.21:658 Доц. М.І. Головінов, канд. екон. наук; аспір. О.І. Литвинов –
Донецький НУ економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського

СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА: СУТНІСТЬ І ОЗНАКИ

Досліджено еволюцію дефініції "стратегія розвитку підприємства" у зарубіжній та вітчизняній науковій літературі. Розглянуто й уточнено поняття "стратегія підприємства", запропоновано – "стратегія розвитку підприємства".

Ключові слова: стратегія, стратегія підприємства, розвиток, стратегія розвитку підприємства.

Постановка проблеми. Важливе місце в сучасних ринкових умовах господарювання для кожного підприємства займає не тільки забезпечення ресурсами, які необхідні для досягнення поставлених цілей та ефективність діяльності підприємства в цей період, але й стратегічний розвиток на перспективу, без якого неможливе ефективне функціонування в ринковому конкурентному середовищі.

Формування стратегії розвитку підприємства дає змогу визначити як підприємство буде функціонувати на ринку та виробити сценарії із врахуванням умов зовнішнього середовища (розвиненість і вік галузі, кількість конкурентів та їх позиції, характеристика та прибутковість ринку тощо) та внутрішнього середовища (потенціал підприємства, технічне оснащення, якість, ціна, продукція, фінансування, ресурси, персонал тощо), характер їх змін; визначити мету діяльності та оцінити стратегічні конкурентні переваги.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Існуюче різноманіття визначень "стратегія" є свідченням того, що цьому поняттю зарубіжні та вітчизняні автори приділяють значну увагу (А. Стрікланд, А.А. Томпсон, Б. Карлоф, Г. Міцберг, Г. Хемел, Дж. Квін, Е. Чандлер, І. Ансофф, К. Омаїс, К.К. Прахалад, М.Е. Портер, П. Дойл, П.Ф. Друкер, У. Глюк, Ш.М. Остер та ін.). Різноманітні теоретичні та методологічні проблеми стратегії та стратегічного управління підприємством розглянуто в працях українських науковців: Б.Г. Шелегеда, Н.В. Касьянова, В.С. Пономоренко, П.Л. Гордієнко, Л.Г. Дідковської, І.А. Ігнат'євої, П.Г. Клівець, О.І. Ковтуна, В. Красової, А. Матвеева, А.П. Наливайка, С.В. Оборської, А. Привалова, М.Г. Саєнка, Г.О. Селезньової, О.М. Тридіда, Н. Хорошавиної, З.Є. Шершньової, Н.В. Яшкіна та багато інших авторів, а також у працях вчених країн СНД: Г.П. Азова, О.С. Виханського, Р.А. Фатхутдінова та ін.

Велика кількість визначень категорії "стратегія" свідчить про її складність і багатогранність [1].

Мета роботи. Незважаючи на різноманітність існуючих досліджень щодо зазначеного вище поняття, все ж залишається відкритим питання деталізації поняття "стратегія розвитку підприємства". Отже, вважаємо за необхідне дослідити еволюцію поняття "стратегія" у зарубіжній та вітчизняній науковій літературі, встановити взаємозв'язок між стратегією і розвитком і на цій основі визначити поняття "стратегія розвитку підприємства".

Виклад основного матеріалу. Поняття "розвиток підприємства" починають розглядати у науковій літературі ще з 1950-х років. У той час розви-

ток вважався специфічною стратегією системних змін, спрямованою на підвищення ефективності діяльності підприємства завдяки вдосконаленню управління організаційними процесами, структурами. У 60-70-х роках XX ст. вивчення розвитку фокусувалось на вдосконаленні внутрішнього функціонування підприємства шляхом покращення комунікацій, уточнення організаційних ролей, створення команд тощо. Підприємство розглядали як відкриту систему у взаємодії з її середовищем, але основний наголос робився на вдосконаленні діяльності саме підприємства та її підсистем. Основними його складовими починають виступати: місія, ключові принципи, бачення, стратегія підприємства [2, с. 77].

Слово "стратегія" походить від древньогрецьких слів "stratos" – "армія" та "agos" – "я керую". Відповідно, поняття "стратегія" первинно тлумачили як мистецтво або наука ведення воєнних дій. Свідченням цього є давньокитайський трактат про військове мистецтво "Сунь-Цзи", датований V ст. до н. е. [3, с. 23]. На початку 60-х років XX ст. це поняття почало вживатись у сфері управління.

Серед проаналізованих підходів до визначення "стратегія підприємства" необхідно виділити такі варіанти формулювання базового поняття: 1) набір правил для прийняття рішень – І. Ансофф [4, с. 23]; 2) дії, модель дій, програма дій – Б. Карлоф, Г. Міцберг, М. Портер; 3) детальний всебічний комплексний план. – М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоурі, Р.А. Фатхутдінов, А. Стрікланд, М.Г. Саєнка, А. Томпсон [5, 11]; 4) комплекс прийнятих рішень – П.С. Дойль; 5) система установок і заходів – Н.В. Шеховцева; 6) довгостроковий якісно визначений курс, напрям розвитку організації – О.С. Виханський, З.Е. Шершньова, С.В. Оборська, В.А. Васильченко, Т.І. Ткаченко, В.А. Белошапка, Г.В. Загорний [6; 8; 10, с. 366; 11, с. 62]; 7) набір напрямів діяльності – А. Наливайко; 8) функціональний засіб – В. Колпаков; 9) координуючий фактор – Н.В. Куденко; 10) система довгострокових цілей – І.А. Бланк.

Спираючись на роботи І.А. Ігнат'єва, досить часто стратегію діяльності підприємства розглядають лише як стратегію розвитку, що не дає нам широкого визначення поняття стратегії діяльності [13, с. 227]. Котлер Ф. рекомендує розглядати стратегії інтенсивного розвитку в умовах, коли потенціал усіх існуючих ринків і товарів використовується не до кінця [14].

Групу стратегій інтеграційного зростання використовують у випадках більш стабільної позиції в галузевій конкурентній боротьбі, або якщо підприємство має можливість залучення додаткових переваг завдяки пересуванню усередині галузі. У цьому випадку ми говоримо не тільки про базові стратегії конкурентних переваг, а про різні стратегії поведінки підприємства: стратегію стабілізації, стратегію реструктуризації, стратегію скорочення діяльності, стратегію оптимізації затрат, ліквідації або комбінацію названих вище стратегій.

Шелегеда Б.Г., Касьянова Н.В. та інші автори визначають, що стратегії розвитку підприємства можна скомпонувати в три нерівнозначні групи [15, с. 90]: стратегії зростання; стратегії стабільності; стратегії скорочення.

Тобто, вони розглядають різновиди загальної (корпоративної) стратегії підприємства, ототожнюючи цим самим стратегією підприємства зі стратегією його розвитку.

Пономаренко В.С. та співавтори [16, с. 312] також ототожнюють стратегією розвитку підприємства зі стратегією підприємства. Щоправда, під розвиток автори розуміють як послідовну реалізацію різних інвестиційних та інноваційних проектів, заходів і процедур, що, на нашу думку, не дає нам повного розуміння і є обмеженим трактуванням.

Наступна група авторів, зокрема: З.Е. Шершньова, С.В. Оборська, В.Ф. Оберемчук, В.А. Белашапка, Г.В. Загорний, формулюють результат реалізації стратегії як розвиток організації. На наш погляд, саме це визначення результату реалізації стратегії варто вважати найбільш змістовним, оскільки досягнення цілей можна розглядати як процес розвитку підприємства, який передбачає розроблення заходів щодо зміни якісних параметрів підприємства і підвищення конкурентоспроможності.

Дефініція "стратегії" є достатньо неоднозначним поняттям, але на підставі проведеного аналізу пропонуємо визначити як довготривалу сукупність управлінських рішень щодо вибору цілей і напрямів діяльності та моделі дій стосовно розміщення, розподілу та координації ресурсів підприємства для забезпечення його нормального розвитку.

Розглядаючи зміст поняття "розвиток", Л.Г. Мельник визначив його як незворотну, спрямовану, закономірну зміну системи на основі реалізації внутрішньоприцатаних їй механізмів самоорганізації [17, с. 23]. Вважаємо, що основними властивостями розвитку є незворотність, спрямованість, закономірність, а також впорядкованість та активна роль внутрішніх механізмів самоорганізації [17, с. 19-23].

У Великій економічній енциклопедії зазначено, що економічний розвиток "передбачає необернену спрямованість об'єктів матеріального і духовного виробництва, результатом якого є новий якісний стан об'єкта, у тому числі перетворення його складу і структури. Ці якісні зміни здійснюються у процесі економічного зростання, тобто якісного збільшення споживаних ресурсів та збільшення обсягів виробничого продукту" [18, с. 529].

Звернемося знову до Великої економічної енциклопедії, в якій зазначено, що: "Стратегія розвитку передбачає проведення диверсифікації і реструктуризації виробництва для прискорення обертання капіталу, зменшення витрат, підвищення якості продукції і оновлення номенклатури. Важливішими її елементами є пошук нових ринкових ніш та удосконалення управління. Стратегія розвитку властива підприємствам, які мають істотний науково-технічний потенціал, які займають вагоме місце на ринку і контролюються чітко вираженими власниками. Але в ході реалізації стратегії вони стикаються з серйозними перешкодами: нестачі фінансів, спеціалістів та часу. Динаміка змін зовнішнього середовища часто випереджає модифікаційні процеси всередині підприємств" [19, с. 642]. Отже, не кожне підприємство може дозволити собі розробити і здійснювати стратегію розвитку, особливо в умовах глобальної фінансово-економічної кризи, яка тепер, оскільки це дуже довгот-

ривалий і складний процес, який визначається факторами внутрішнього і зовнішнього середовища.

Основна мета, яку ставлять перед собою підприємства в кризових умовах – це виживання. Її досягають переважно завдяки впровадженню стратегії скорочення, що можна спостерігати на майже всіх українських підприємствах: скорочення обсягів випуску продукції, скорочення персоналу (та приховане безробіття – неповний робочий тиждень, відпустки без утримання, скорочення тривалості робочого дня тощо) і, відповідно, фонду оплати праці та відрахувань на соціальні заходи, економія на всіх матеріальних витратах (закупівля дешевшої сировини, зміна постачальників тощо) та інші заходи, які не стосуються стратегії розвитку.

Висновки. Незважаючи на певні спільні риси у теоретичній концепції стратегії розвитку підприємства в аналізованих працях, усім визначенням притаманні відмінності. Таким чином, виходячи з розглянутого матеріалу, виникає необхідність розмежування стратегії розвитку підприємства від стратегії підприємства. Стратегія розвитку – це скоріше властивість стратегії підприємства, яку вона може мати не у будь-який момент діяльності підприємства, а тільки за наявності певних факторів.

Вважаємо, що концептуально стратегія розвитку підприємства – це довготерміновий план, який містить сукупність кількісних та якісних рішень щодо, вибору напрямку діяльності підприємства, які приводять до поліпшення його стану шляхом збільшення потенціалу підприємства, адаптації до зовнішнього середовища та внутрішньої інтеграції, що сприяє підвищенню здатності підприємства протидіяти негативним впливам зовнішнього середовища та його життєздатності.

Проблематику визначення стратегії розвитку підприємства не можна вважати вичерпаною, оскільки для точнішого визначення стратегії розвитку підприємства має цінність історичний аналіз. Для конкретизації сутності стратегії розвитку підприємства представляють інтерес питання умов, механізмів та принципів розвитку, вирішення яких дасть змогу більш точніше встановити сутність та зміст стратегії розвитку підприємства, а також забезпечити умови для його практичної реалізації.

Література

1. Селезньова Г.О. Стратегія підприємства : навч. посібн. / Г.О. Селезньова. – Харків : Вид-во ХНЕУ, 2007. – 240 с.
2. Porras J. Organization Development and Transformation / J. Porras, R. Silvers // Annual Review of Psychology. – 1991. – Vol. 42. – P. 51-78.
3. Минцберг Г. Школы стратегий / Г. Минцберг, Б. Альстренд, Д. Лемпел. – СПб. : Изд-во "Питер", 2000. – 336 с.
4. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия / И. Ансофф. – СПб. : Изд-во "Питер", 1999. – 416 с.
5. Саєнко М.Г. Стратегія підприємства : навч. посібн. / М.Г. Саєнко. – Тернопіль : Вид-во "Економічна думка", 2007. – 352 с.
6. Шершньова З.Є. Стратегічне управління / З.Є. Шершньова, С.В. Оборська. – К. : Вид-во ХНЕУ, 1999. – С. 94-120.
7. Куденко Н.В. Стратегічний маркетинг : навч. посібн. / Н.В. Куденко. – К. : Вид-во ХНЕУ, 1998. – 152 с.
8. Белашапка В.А. Стратегическое управление: принципы и международная практика / В.А. Белашапка, Г.В. Загорный. – К. : Вид-во "Абсолют-В", 1998.

9. Колпаков В. Концептуальные основы стратегии управления / В. Колпаков // Персонал. – 2002. – № 3. – С. 38-44.
10. Васильченко В.А. Стратегічне управління : навч. посібн. / В.А. Васильченко, Т.І. Ткаченко. – К. : Вид-во ЦУЛ, 2003. – 236 с.
11. Виханский О.С. Стратегическое управление / О.С. Виханский. – М. : Изд-во МГУ, 1995. – 360 с.
12. Фатхутдинов Р.А. Стратегический менеджмент : учебник [для студ. ВУЗов]. – Изд. 2-ое, [перераб. и доп.] / Р.А. Фатхутдинов. – М. : Изд-во ИНФРА-М, 2000. – 306 с.
13. Ігнат'єва І.А. Стратегічний менеджмент : підручник / І.А. Ігнат'єва. – К. : Вид-во "Каравела", 2008. – 480 с.
14. Котлер Ф. Основы маркетинга / Ф. Котлер. – М. : Изд-во "Прогресс", 1990. – 736 с.
15. Шелегеда Б.Г. Стратегічне управління потенціалом підприємства : монографія / Б.Г. Шелегеда, Н.В. Касьянова, А.Я. Берсуцький та ін. – Донецьк : Вид-во ДонУЕП, 2006. – 219 с.
16. Пономаренко В.С. Стратегічне управління розвитком підприємства : навч. посібн. / В.С. Пономаренко та ін. – Харків : Вид-во ХДЕУ, 2002. – 639 с.
17. Мельник Л.Г. Фундаментальные основы развития / Л.Г. Мельник. – Сумы : ИТД "Университетская книга", 2003. – 288 с.
18. Большая экономическая энциклопедия. – М. : Изд-во "Эксмо", 2008. – 816 с.
19. Василенко В.А. Стратегічне управління : навч. посібн. / В.А. Василенко, Т.І. Ткаченко. – К. : Вид-во ЦУЛ, 2003. – 396 с.
20. Дойль П. Менеджмент: стратегия и тактика / П. Дойль. – СПб. : Изд-во "Питер", 1999. – 560 с.

Головинов Н.И., Литвинов А.И. Стратегия развития предприятия: сущность и признаки

Исследована эволюция дефиниции "стратегия развития предприятия" в зарубежной и отечественной научной литературе. Рассмотрено и уточнено понятие "стратегия предприятия", предложено – "стратегия развития предприятия".

Ключевые слова: стратегия, стратегия предприятия, развитие, стратегия развития предприятия.

Golovinov M.I., Litvinov O.I. Enterprise's development strategy: nature and indications

The concept of enterprise's development strategy is researched in publications. Definition of the strategy is described. Definition of the enterprise's development strategy is proposed.

Keywords: strategy, enterprise's strategy, development, enterprise's development strategy.

УДК 331.56/57:159.9

*Наук. співроб. А.Й. Ваврик, канд. психол. наук –
ІРД НАН України, м. Львів*

**ВПЛИВ БЕЗРОБІТТЯ НА СТАНОВЛЕННЯ
ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ:
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ**

Розглянуто соціально-психологічні ризики безробіття серед економічно активного населення, які провокують зниження їх соціального статусу, ролі у суспільстві, перерозподіл соціальних контактів, конфліктів різної природи (внутрішнього та зовнішнього характеру). Запропоновано економічні й соціально-психологічні важелі подолання негативних наслідків такого явища, створення умов для мотивації праці та гідної самореалізації особистості.

Ключові слова: безробіття, зайнятість, трудовий потенціал, соціально-психологічні ризики, мотивація, особистість.

Зайнятість населення на ринку праці – не лише важливий фактор розвитку соціально-економічної системи, а й показник забезпеченості працездатної частини суспільства роботою, що приносить прибуток. Стан зайнятості є одним з основних індикаторів національної економіки, який відображає характер використання ресурсів праці й можливостей економічного піднесення. Соціальна функція зайнятості полягає у тому, що працівник має змогу задовольнити найважливіші для його життя в суспільстві соціальні потреби, зберігати певний життєвий рівень, підтримувати здоров'я, забезпечити старість та самореалізуватись як творча особистість.

Під впливом нових економічних умов проблеми зайнятості населення посилюються. Не всі в такій складній ситуації змогли швидко переорієнтуватись, освоїти нові види діяльності, знайти застосування своїм професійним знанням і навичкам. Значна частина працездатного населення зіштовхнулася з крахом професійних ідеалів і установок, виявилася неготовою до кардинальної зміни професійних планів, а дехто опинився за межею активного професійного життя, ставши безробітним.

Безробіття – це така соціально-економічна ситуація в суспільстві, коли частина економічно активного населення не може знайти роботу, яку вона здатна виконувати, через перевищення пропозиції над попитом на неї [1, с. 114]. За українським законодавством, безробітними визначаються громадяни працездатного віку, що не мають роботи і заробітку, зареєстровані в органах служби зайнятості, шукають роботу та готові до неї приступити. Безробіття є в усіх країнах і це нормальне явище. Його гранично допустимий рівень сприяє економічному розвитку держави і фаховому росту професіоналів, адже підштовхує людину до намагання ставати кращою, поглиблювати знання, швидко перекваліфіковуватися, ставати суперпрофесіоналом зі знанням кількох професій.

У сучасних умовах економічного спаду, коли сукупний попит на товари і послуги зменшується, виробництво згортається, похідний від сукупного попит на працю різко скорочується та швидко зростає безробіття, зумовлене кількісною нестачею робочих місць для всіх, бажаючих працювати. Воно значною мірою негативно впливає на якість трудового потенціалу окремої людини, а його високий рівень у межах держави – на трудовий потенціал загалом. Суспільство бере на себе, на жаль, дедалі менше функцій з питань формування професійної політики, гарантування працевлаштування і матеріального забезпечення своїх громадян та частіше покладається на "свободу вибору" й заповзятливість окремої людини.

Питання наслідків безробіття та проблем державного регулювання ринку праці досліджували такі науковці, як: С. Йолкін, Н. Запужляк, В. Близнюк, Д. Богиня, О. Грішнова, Е. Лібанова, Н. Нижник, В. Князева, Т. Степура, А. Чухно. Встановлено, що внаслідок безробіття простежується знецінення, недовикористання людського потенціалу суспільства, погіршується якість життя безробітних та членів їхньої родини, посилюється тиск на величину заробітної плати зайнятих осіб на ринку праці, збільшуються витрати суспільства й індивіда на відновлення чи зміну професійного статусу і рівня продук-